

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ГЕРМАНСЬКИХ ПЛЕМЕН В I-II СТ. Н.Е. ТА ЇХ ВЗАЄМИНИ З РИМСЬКОЮ ІМПЕРІЄЮ

У статті на підставі аналізу античних джерел та монографічної літератури розглянуто аспекти історичного розвитку германських племен та їх контакти з Римською імперією в I-II століттях н.е. Показано основні етнічні процеси, які відбувалися на кордонах Римської імперії, і хід соціально-економічного розвитку германських племен в добу активних контактів з Римом. Особливу увагу звернено на процеси утворення держав германців (царство Маробода, Ваннія та інших). Автор аналізує політику римських імператорів щодо германців і робить висновки про наслідки цієї політики та її впливу на історичний розвиток племен.

Германські племена з IX ст. до н.е. починали відігравати помітну роль в етногенезі Центральної та Східної Європи. Першою власне германською культурою вважають ясторфську культуру, початки якої відносять до 750 р. до н.е. Згідно з думкою більшості дослідників-германістів, у період VIII-VI ст. до н.е. було завершено утворення етнічної та мовної германської спільноти [9, 594-596].

Античні автори почали відрізняти германців від кельтів за мовою та звичаями тільки у II ст. до н.е. Це пояснюється високим рівнем "кельтизації" прикордонної смуги. Саме в цей час на теренах Центральної Європи починається формування археологічних культур, у межах яких слід шукати сліди германського етносу: пшеворська, оксивська та зарубінецька [1, 82].

Більш детальні відомості про германців подають Цезар, Пліній і Тацит. Останній пояснює, що назва "германці" походить від племені тунгрів, які першими переправились через Рейн у західному напрямку. Взагалі дослідники вважають, що ця назва була дана галлами [2, 7]. Германські племена прийнято поділяти на три групи: північногерманську, західногерманську та східногерманську. Західногерманська група представлена племенами істевонів (район Рейну та Везера), інгевонів (північноморське узбережжя) та гермінонів (біля Ельби) [8, Germ., 2]. До інгевонів за Плінієм Старшим

відносять свевів, гермундурів, хаттів, херусків, а до істевонів – кімврів, тевтонів та хавків. Він виділяє ще три групи: ванділів, бастарнів та певкінів [21, IV, 99].

Ютландській півострів вважався зоною формування північногерманських племен. Саме цю територію римляни називали “Scandinavia”. Тут формувались вандальські племена, які в II ст. н.е. розпочали міграцію у південно-східному напрямі і опинилися в Карпатському регіоні. Взагалі розміщення племен на підставі сучасних даних археології можна уточнити. Крім великого простору на схід від Рейну та на північ від Дунаю, германці займали частину Галлії. До них зокрема належали тревери та нервії [8, Germ., 28]. Римські автори вважали германців автохтонами їх країни. Проте перебування ряду континентальних племен у Скандинавії підтверджується археологічними знахідками. Так чи інакше, більшість німецьких дослідників притримуються думки, що германські племена опинилися на території Германії на початку залізного віку, а в середній та південній частині країни за декілька століть до н.е. [22, 80-82].

Упродовж всього латенського часу основним заняттям германців було землеробство. Процеси соціального розширення проходили повільно. У II-I ст. до н.е. у германських племен утворюються великі племінні союзи. З'явилась племінна верхівка, чітко зафіксована археологічними джерелами. Матеріали “княжих поховань” центральної Європи засвідчують, що військові вожді та їх дружини починають відігравати помітну роль у міграціях племен. Особливо яскраво це видно у повідомленнях античних джерел. Вони засвідчують скарби та багатство ватажків варварів, їх любов до грошей та предметів розкоші. Рада старійшин стала постійним дорадчим органом [8, Germ., 11]. “Королі” (reges) германців у цей час уособлювали магістрат племені, а “вожді” (duces) – тільки військову владу. Поступово такі “королі” германців, як Аріовіст, Маробод, Вібілій, створюють спадкову військово-монархічну структуру, яка розглядалась рядом дослідників як вторинна форма монархії [24, 308-311].

Головними суперниками германців на території Європи були кельти, які іноді вступали з ними в союзи, та римляни, які вели зустрічну експансію в напрямку центральноєвропейських земель. Першою спробою зарейнських германців просунутись на захід була

спроба свевського союзу під проводом Аріовіста переселитись у Галлію [12, BG, I, 31].

У німецькій історіографії свеви завжди вважалися германським племенем [14, 148-149]. Правда, існує думка, що цей союз включає у себе етнічні елементи, які стосувалися не тільки германського етногенезу, але й етнічного розвитку таких племен, як кельти та венети [6, 86; 20, 43-47]. Навіть Цезар змушений був констатувати, що свеви – це особливий народ складі германської спільноти [12, BG, I, 37]. Російський дослідник В.В.Седов вважає, що в межах свевського племінного союзу можна спостерігати початкову фазу слов'янського етногенезу [5, 56, 61-67]. Згадка про плем'я трибоків, яке входило до складу союзу в добу Аріовіста, можливо, є доказом такої гіпотези [10, 549-550].

За джерелами, поява свевів на Рейні датується приблизно 72 р. до н.е. Цезар порівнює їх рух у Європі з рухом кимврів та тевтонів [12, BG, I, 33, 40]. Тривалий час рух цих двох племен пов'язувався з першими переміщеннями германських племен. Проте сучасні наукові дослідження переконливо свідчать про “латенське походження” цих племен. Це було зіткнення античної цивілізації з кельтами, а германські елементи сформувалися на півстоліття пізніше [1, 98-100]. Логічно припустити, що відбитки “латенізації” мало і об'єднання Аріовіста, але переважну більшість племен складали вже германські за походженням. У склад племінного союзу, крім свевів, входили гаруди, маркомани, трибоки, вангіони, немети та седусії [12, BG, I, 51]. Найбільше ополчення давали свеви, які, за даними Цезаря, за 14 років війни зуміли створити ополчення у кількості 430 тис. воїнів [12, BG, I, 36; 12, BG, IV, 15]. Аріовіст отримав статус царя та друга Римського народу у 59 р. до н.е. Це було певне визнання цього об'єднання, до якого ще не вживався термін “германці”. З опису Тацита відомо, що свеви не були одним народом, а розділялись на різні народності [8, Germ., 38, 1]. До складу свевів він зараховує семнонів, бурів, марсігнів. Цей автор навіть протиставляє Германію і Свевію як країни [8 Germ., 43, 1]. У античних авторів ми знаходимо згадки про свевів і географічні пункти, пов'язані з ними (наприклад, Свевське море).

Римська експансія в напрямку германських земель дозволила детальніше познайомитися з германськими племенами. В ході кампанії Цезаря Друза проти херусків та хаттів римляни досягли земель свевів на Нижній Ельбі [4, 150]. Доміцій Агенобарб, який воював з германцями у 3 р. до н.е. зіткнувся з гермундурами, племенем, яке було включено до свевського союзу. Германські і свевські племена часто воювали. Корнелій Тацит говорить про війни між хаттами і херусками, маркоманами та гермундурами. Римлянам не тільки вдалося зупинити рух германців на захід, але й розпочати завоювання зарейнських племен. Тільки невдалі події в добу Октавіана Августа призупинили цей процес. Плем'я херусків на чолі з вождем Армінієм завдало поразки римлянам. 2 серпня 9 року н.е. у битві в Тевтонбурзькому лісі три римські легіони на чолі з Квінтілієм Варом були оточені і знищені. Вар покінчив життя самогубством, його відрубана голова була послана повсталими Марободу, а той відправив її в Рим [15, 56, 18-24; 21, II, 117-119]. У Тевтонбурзькому лісі ще довго після того лежали непоховані останки римських легіонерів [8, App., I, 60]. Поразка Вара стала серйозним ударом по активності Риму у германському світі.

Після цього кордон між Римом та германськими племенами було встановлено по річці Рейн. На лівому березі Верхнього та Середнього Дунаю виникли варварські державні утворення під владою гермундурів, маркоманів та свевів (останніх пізніше стали називати квадами – за назвою племені германського походження).

Наприкінці I ст. до н.е. на теренах сучасної Моравії та Південно-Східної Словаччини виникло перше державне утворення східногерманських племен, відоме в античних джерелах під назвою царства Маробода. Цей правитель зумів об'єднати під своєю владою германські племена свевського племінного союзу – херусків, квадів, семнонів і лангобардів. У своїй діяльності він спирався спершу на підтримку імператора Октавіана Августа [16, 155-157]. Центром держави стали землі, які колись займали бойї, тому навіть столиця держави носила стару назву *Boiorum*. Зміцнившись на Середньому Дунаї, маркомани вступили в суперництво з херусками у боротьбі за владу та вплив серед германських племен. Перипетії цієї боротьби були дуже складними. В ній брали участь сугамбри, хатти, хавки,

ампсіварії, семнони, лангобарди, лугії та готони (готи) [8, App., II, 44-46; 8, Germ., 44]. Коли, наприклад, Маробод не прийшов на допомогу римлянам під час військової кампанії з херусками, частина племені приєдналась до нього. Племена змінювали свою позицію і дуже часто лангобарди та семнони переходили від Армінія до Маробода і навпаки. Арміній все ж таки сприймався германцями як символ їх незалежності від Риму [8, App., II, 44].

Корнелій Тацит залишив нам яскраву оцінку соціально-економічного розвитку германських племен. У них існували влада військового вождя-царя та влада старійшин, які готували порядок денний народним зборам [8, Germ., 11]. Старійшини здійснювали судові функції в межах певних територій. Тацит зафіксував появу військових дружин, як сили, на яку спираються органи представницької влади. Військові дружинники вже не беруть участі у виробничих процесах, а задіяні лише у воєнних операціях. Римський автор засвідчує наявність обцинного землеволодіння, однак розподіл земельних наділів здійснюється вже за соціальним становищем. Наявність рабства та вільновідпущеників також свідчить про те, що процеси соціальної диференціації пустили достатньо глибокі корені в германському середовищі. Тацит з позитивної точки зору окремо виділяє сімейно-шлюбні звичаї германських племен. Але тут слід вказати, що сам автор негативно сприймав падіння моралі в Римській імперії, і в даному випадку його оцінка носить моралізаторський характер.

Процеси виділення знаті були прискорені зовнішньою політикою Римської імперії. Римляни утворювали у варварському середовищі партії своїх симпатиків і фінансували їх діяльність. Після падіння Армінія римляни підтримали вождя Італіка на чолі херусків, батьком якого був Флав, брат Армінія, який служив у римських військах і був визнаний гідним римського громадянства. Мати Італіка була з племені хаттів. Він народився і виріс у Римі [8, App., XI, 16]. За Доміціана подібною маріонеткою став цар херусків Харіомер [15, 67, 5, 1].

Римляни вдавалися до спеціальної династичної політики, практикуючи шлюби германських царів з жінками царської крові, але іншого племені. Август з цією метою дуже часто брав на війні

зручницями жінок з родин царів та військових вождів. Великого значення набула практика дарування прав римського громадянства. Арміній мав не тільки римське громадянство, але й статус вершника. Суперник Армінія і його тесть Сігест та цар Маробод так само володіли римським громадянством [7, VII, 1, 3]. Царі та вожді діставали від Риму фінансову допомогу, а іноді й військову підтримку.

Германці відтепер відігравали роль важливого чинника в житті самої імперії. В період громадянських війн 68-69 рр. германці-союзники брали участь в бойових діях в Італії. Імператори з династії Юліїв-Клавдіїв та Флавіїв вели постійні воєнні дії проти германців, які підірвали їх могутність і привели до послаблення політичної напруги на кордоні. Деякі великі племінні союзи просто зникли внаслідок такої політики. За часів правління Доміціана (у 90-ті роки) востаннє згадується назва свевів.

У 80-х рр. I ст. н.е. береги Рейну утворили лімес, систему прикордонних споруд, яка починає розділяти племена Центральної Європи від зони римської цивілізації. Лімес забезпечував торгівельні зв'язки римлян та германців. Так, гермушдурі на основі взаємовідносин гостинності та дружби мали право безмитної торгівлі з Римом. Вони могли уладнати справи та укладати торговельні угоди в будь-якому місті провінції Реції і навіть в її столиці, а також вільно переходити Дунай [8, Germ., 41]. Розвиток торгівлі забезпечував свободу пересування римських купців. *Ius comercii* діяло на землях батавів, треверів, маркоманів у мирний, та у воєнний час [8, App., II, 62; III, 42; 8, Hist., IV, 65, 69]. Торговельний потік йшов як з римського боку, так і з боку варварів, особливо у прикордонних провінціях [25, 80-85].

Найтяжчим випробуванням за часів правління імператора Марка Аврелія став наступ задунайських та зарейнських племен, відомий як Маркоманська війна (166-180 рр.) [11, 67-72; 13, 45-50; 17, 123-135; 18, 156-178; 19, 63-66; 23]. Скориставшись відсутністю на лімесі частини легіонів, які брали участь у війні з Парфією, ряд германських, сарматських, кельтських племен переходять кордон і грабують не лише придунайські, але й деякі центральні провінції імперії. Язиги напали на Нижню Паннонію, роксолани та костобоки спустошували Дакію, маркомани, квади та лангобарди хазяйнували

у Верхній Паннонії. У битві із сарматами загинув намісник Дакії та Верхньої Мезії Клавдій Фронтін. Марк Аврелій успішно провів операції проти квадів та маркоманів, а потім зосередив свої зусилля проти сарматів-язигів [3, 221]. У ході операцій імператор використовував союзників із середовища племінного світу. Зокрема, вандальським племенам було надано для проживання на кордоні Дакії землі, які раніше належали костобокам. Так на півночі Дакії з'явилися вандали – асдинги та лакрінги. Самих же костобоків римляни переслідували майже до Дністра. Розуміючи важливість перенесення кордону в район Карпатських перевалів, Марк Аврелій планував утворення двох римських провінцій – Маркоманії (суч. Моравія та Словаччина) та Сарматії (Східна Угорщина та Закарпаття). З цією метою на цих землях були розміщені гарнізони та спостерігачі. Усім переможеним племенам було нав'язано важкі умови капітуляції. Однак смерть імператора у 180 р. у Західних Карпатах не дозволила здійснитись цим планам. Син імператора Коммод припиняє активні бойові дії і відновлює кордон по Дунаю.

На зміну політиці воєнної експансії приходить політика дипломатично-торговельного впливу. Племена ближньої периферії стають об'єктами романізації. Верхівка племінної аристократії, активно співпрацювала з римськими намісниками. За відповідну плату окремі племена виконували охоронні функції, постачали продукти продовольства, рабів та сировину. Серед племен починається набір рекрутів для служби у римській армії. Отже можна говорити і про початок “варваризації” римського війська.

На початку II ст. на кордонах Риму відбувалися етнічні зміни. Переселення племен супроводжувалося війнами й зумовило появу на історичній карті нових народів. Сучасна історична наука свідчать про складність визначення етнічної приналежності археологічних культур того часу. Одні вчені розглядають пшеворську культуру як германську, в утворенні якої брали участь і германські, і слов'янські елементи, інші група вчених основним компонентом цієї культури вважають слов'янський. На нашу думку, в таких культурах, як пшеворська і липицька, відображено мирний перехідний період розвитку стосунків між племенами, що складали їх основу. Усі племена, які в I-II ст. зазнавали тиску з боку Римської імперії,

дуже часто утворювали поліетнічні захисні племінні союзи, а це у свою чергу приводило до взаємовпливів культур. Проте втручання римлян у племінні справи, грабунок та набір рекрутів у римську армію послаблювали германські племена, які знаходились безпосередньо біля кордонів імперії. В наслідок романізації була підірвана тенденція до власної державницької традиції. Водночас це вело до прогресу племінних структур більш віддалених від Риму племен, які починають свій шлях до утворення великих племінних союзів, а згодом і нових державних утворень.

1. Еременко В.Е., Шукин М.Б. Кимвры, тевтоны, кельтоскифы и некоторые вопросы хронологии рубежа среднего и позднего латена // Проблемы хронологии эпохи латена и римского времени. – Санкт-Петербург: Эрмитаж, 1992. – С.80-115.

2. Колесницкий Н.Ф. Этнические общности и политические образования у германцев I-IV вв. // Средние века. – 1985. – Вып. 48. – С.5-26.

3. Колосовская Ю.К. Паннония в I-III в. н.э. – М.: Наука, 1973. – 255с.

4. Колосовская Ю. К. Некоторые вопросы истории взаимоотношений Римской империи с варварским миром // Вестник древней истории. – 1996. – №2. – С. 146-166.

5. Седов В.В. Из этнической истории населения средней полосы Восточной Европы во второй половине II тысячелетия н.э. // Российская Археология. – 1994. – №2. – С.51-68.

6. Седов В.В. Славяне в древности. – М.: Наука, 1994. – 215 с.

7. Страбон. География в 17-книгах/ Перевод, вступ. статья и комментарии Г.А.Стратановского. – Ленинград: Наука, 1964. – 707 с.

8. Тацит, Корнелий. Сочинения. В 2-х т./ Отв. ред. С.Л.Утченко. – Ленинград: Наука, 1969. – 444с.; 370 с.

9. Шкупаев С.В. Германские племена и союзы племен // История Европы. Т.1. – Москва: Наука, 1988. – С.594-596.

10. Ariovistus // Der Kleine Pauly. Bd.1. – München: Pauly-Wissowa, 1979. – S.549-550.

11. Barta G. Lucius Verus and the Marcomannic wars// Acta Classica Universitatis Debreceniensis. – 1971. -Т.7. – P.67-72.

12. Caesar Gaius Julius. C. Juli Caesaribus Belli Galici libri VII. Cum A.Histro libri octavo/ Ad D. Dinter. – Lipsiae: Teubner, 1908. – 253 p.

13. Detlefsen D. Die Entdeckung des germanischen Nordens im Altertum. – Berlin: Weidman, 1904. – 65 S.

14. Die Germanen: Geschichte und Kultur der germanischen Stamme in Mitteleuropa. Bd.1. Von der Anfängen bis zum 2. Jahrhundert unserer Zeitrechnung. – Berlin: Akad. Verlag, 1978. – 568 S.

15. Dio Cassius Cocceianus. Cassii Dionis Cocceiani Historiarum Romanorum quae supersunt/ Ed. U.Boissevian. Bd.I-IV. – Berolini: Weidmann, 1895-1931.– 134 s.; 218 s.; 160 s.; 164 s.
16. Dobias J. King Marobodus as a Politician // Klio. –1960. – 38. – P.155-166.
17. Gnirs A. Beiträge zur Geschichte und Geographie Böhmens und Mährens in der Zeit des Imperium Romanum. – Berlin: Verlag Arch., 1976. – 159 S.
18. Mocsy A. Die Bevölkerung von Pannonien bis zu den Markomannenkriegen. – Budapest: Verl. Der UAW, 1959. – 276 S.
19. Mocsy A. Das Gerücht von neuen Donauprovinzen unter Marcus Aurelius/ / Acta Classica Universitatis Debreceniensis. – 1971. – T.7. – Debrecen: Univ. Debrecen, 1971. – S.63-66.
20. Hachmann R. Die Germanen. – München: Heyne, 1978. – 189 S.
21. Plinius Gaius Secundus. Natural history / With an Engl. transl. by H.Rackham. Vol.II.Libri III-IV. – Cambridge: Harvard univ. press; London: Heinemann, 1969. – 664p.
22. Schmidt L. Geschichte der deutsche Stämme bis zum Ausgang Volkerwanderung. Die Ostgermanen. – München: Beck, 1969. – 163 S.
23. Schindler-Horstkotte G. Der “Markomannenkrieg” Mark Aurels und die kaiserliche Reichsprägung: Inaug. – Diss. – Köln, 1985. – 119 S.
24. Wenskus R. Stammesbildung und Verfassung. Das Werden Frühmittelalterlicher Gentes. – Köln; Graz: B.B., 1961. – 350 S.
25. Wielowiejski J. Die Kontakte Noricum und Pannoniens mit der nördlichen Völkern im Lichte der römischen Importe / Römer und Germanen in Mitteleuropa. – Berlin: Akad. – Verl., 1976. – S. 69-85.

Татьяна Холодюк. Историческое развитие германских племен в I-II вв. до н.э. и их взаимоотношения с Римской империей. В статье на основе анализа античных источников и историографической литературы рассматриваются аспекты исторического развития германских племен и их контакты с Римской империей в I-II столетиях н.э. Показаны основные этнические процессы, которые происходили на границах Римской империи, и ход социально-экономического развития германских племен в период их активных контактов с Римом. Особое внимание уделено процессам образования государств германцев (царство Маробода, Ванния и других). Автор анализирует политику римских императоров в отношении германцев и делает выводы о последствиях этой политики и ее влияния на историческое развитие племен.

Tetyana Kholonyuk. Historical development of Germanic tribes in the Ist-IInd centuries AD and their interrelation with Roman empire. The aspects of historical development of Germanic tribes and their contacts to the Roman empire in the Ist-IInd centuries AD are regarded in the article on the basis of the analysis of antique sources and historiography. The basic ethnic processes which occurred on borders of Roman empire and the course of socio-economic development of Germanic tribes during their active contacts to Rome are shown. The special attention is given to processes of formation of the Germanic states (kingdoms Marobodus, Vannius etc.) The author analyzes the policy of the Roman emperors concerning Germans and comes to conclusions about consequences of this policy and its influence on historical development of Germanic tribes.